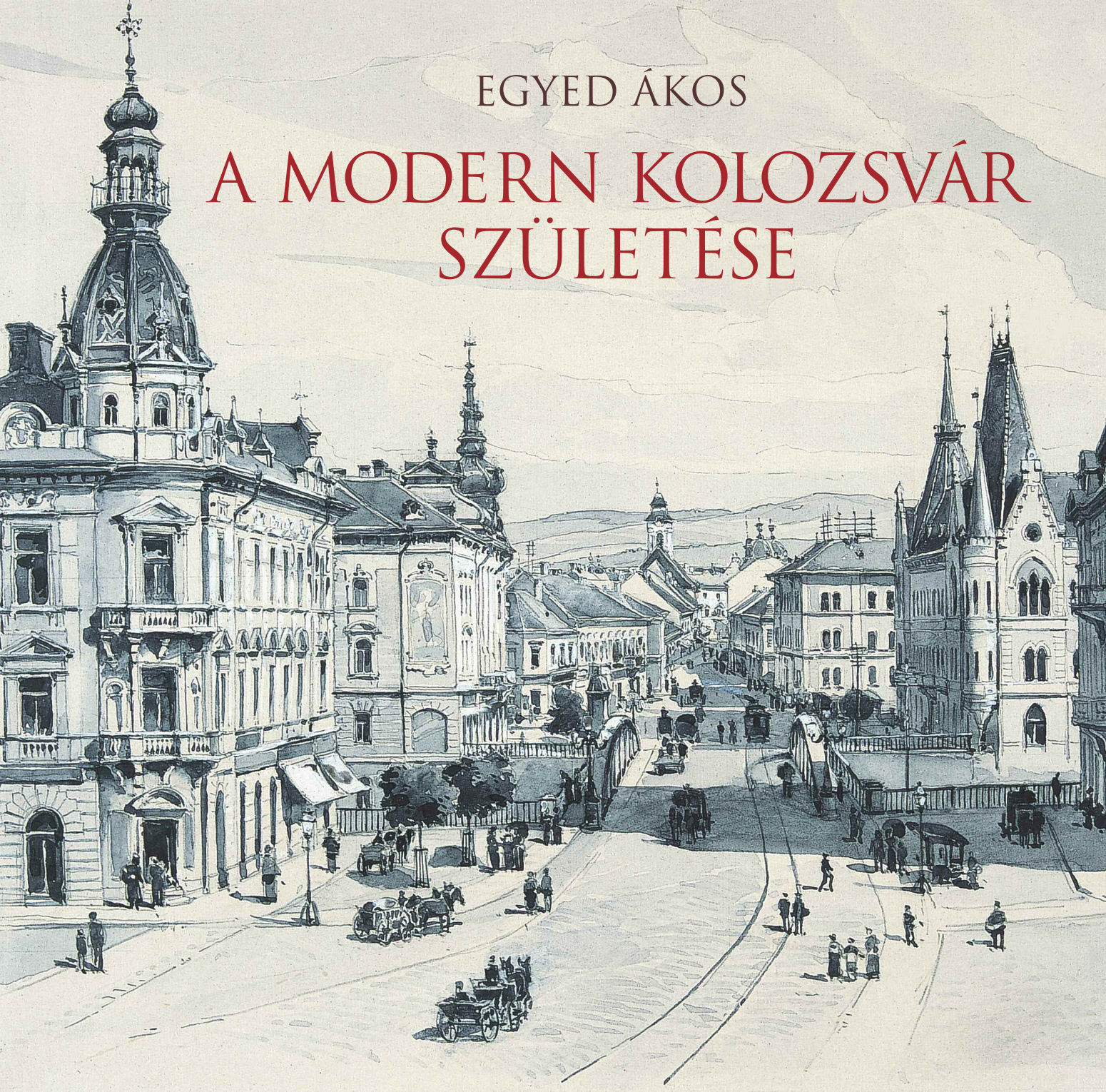

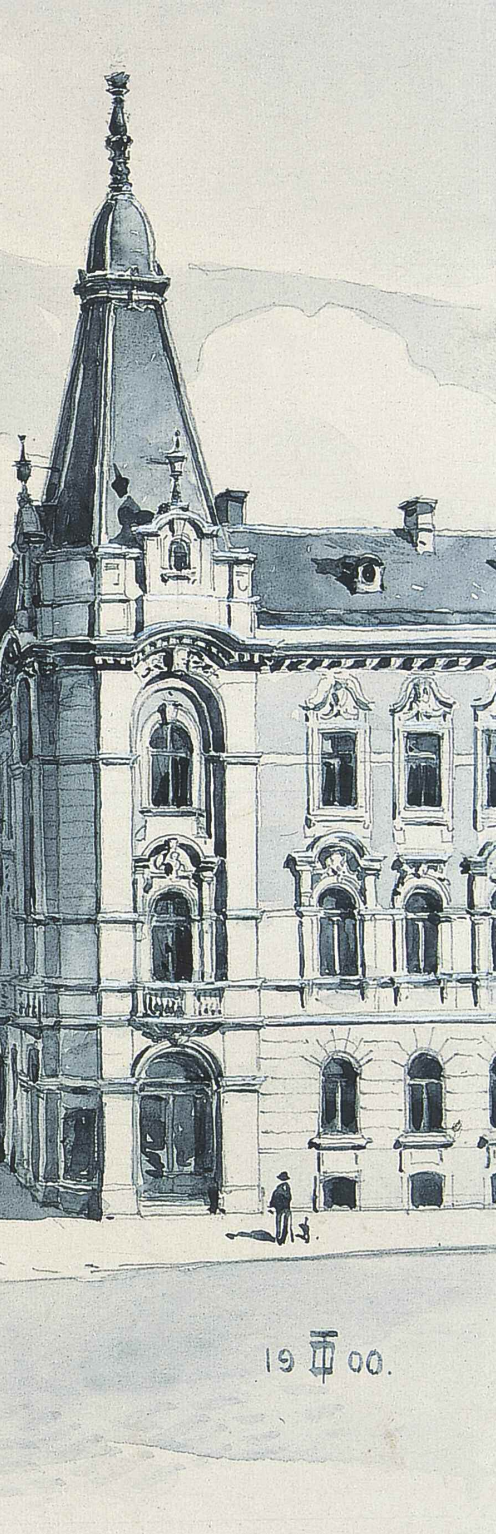
EGYED ÁKOS

A MODERN KOLOZSVÁR SZÜLETÉSE

A kiegyezés új feltételeket teremtett Erdély fejlődése számára, felgyorsult a modernizációs folyamat. Írásunk azt a kérdést követi nyomon, hogy Kolozsvár, mint ezen országrész legnagyobb és legjelentősebb magyar települése, milyen eredményeket ért el a korszerűsödés, a modern várossá fejlődés útján a század végéig. Ki tudta-e használni a nagyobb gazdasági-szellemi tér adta előnyöket és saját helyzeti energiáit, lépést tudott-e tartani a magyarországi s erdélyi városiasodás ütemével? Mind olyan kérdések, amelyekre történetírásunknak még ezután kell választ keresnie.

AKis-Szamos folyó partján, három egymástól különböző tájegység, kistérség: a Szilágyság, a Mezőség és az Erdélyi-érchegység találkozási határmezsgyéjén kialakuló Kolozsvár történelme során sok funkciót betöltő város volt. A funkciók korszakok szerint változtak: szűkültek vagy bővültek, de általában messze meghaladták a város határait vagy közvetlen környékét. Vonzáskörzete gyakorlatilag a történeti Erdély majdnem egészére kiterjedt, bár hivatalosan csak 1790-ben vált az Erdélyi Nagyfejedelemség

Kolozsvár, Wesselényi utca, 1900

vonta a szebb építkezést, az utcák és terkek kikövezését, a főtér megtisztítását, a rendőri intézmény megszervezése a jobb rendet és nagyobb tisztaságot; szellemi téren a felsőbb oktatás lendületet vett s nagyszámú művelt és vagyonos lakosokkal mintegy varázsütésre egy magasabb társadalom s műveltebb társadalmi élet fejlett ki. Ez Kolozsvárt egy felsőbb művelődési pályára állította, megadván a lehetőséget arra, hogy az erdélyi részek politikai és társadalmi központjává és vezetőjévé legyen s a nemzeti fejedelmek alatti tekintélyét ismét visszaszerezze.”

A változás kihívást is jelentett: szinte egyik napról a másikra a kormány tagjai, a fő- és alsóbb tisztviselők számára kétszázöt szállást kellett biztosítani, a Királyi Tábla s az erdélyi diéta vidéki tagjainak további háromezrenyolcat. Amiről Jakab Elek ír, az már egy más város, mint a fejedelemség idején, amikor a nemes csupán megtűrt személy lehetett, s ezért azon igyekezett, hogy polgári jogokat szerezzen; most viszont a nemesi elem lesz a hangadó, és a nemesi életmód is bevonult a hajdani cívisvárosba.

Erdély főnemesi családjai Közép- és Kelet-Erdélyből, valamint a Partiumból többnyire Kolozsváron telepedtek meg, bár a vidéki kastélyokat és udvarházakat is fenntartották; a székelyföldi s a közeli vidékek nemessége inkább Marosvásárhelyen tömörült. Kolozsvár társadalmának éppen ez a nemesi elem adta meg a 18. század végétől egészen az 1919-es hatalomváltásig az egyik legfőbb jellegzetességét. Témánknál maradvá: Kolozsvár az erdélyi magyar arisztokrácia nagy részének vonzasközpontjává vált. Ennek a városképen nagyrészt ma is meglévő nemesi paloták a legfőbb tanúi. A nemesség „behúzódása” lendületet adott az építőiparnak; a tudvalevően költekező nemesi életmód a városi kisiparnak nyújtott munkát, de jótékonyan hatott a kereskedelemre is. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az erdélyi magyar arisztokrácia több művelődési-művészeti intézmény kezdeményezője és fenntartója volt.

A nemesség mellett a kormányzók és a diéta beköltözése jelentős számú művelt és tevékeny értelmiségi tisztviselővel gyarapította a város társadalmát; Bölöni Farkas Sándor, Szentivá-

ni Mihály, Nagyajtai Kovács István és mások egy nemzeti liberális nemesi csoporttal s a pedagógus értelmiség legjavával a polgári társadalomszerveződések fő mozgatói voltak. E mozgalom erőteljesen megnövelte Kolozsvár igazgatási funkcion túlmutató vezető szerepét az erdélyi magyarság körében. Ezt valamely város csak abban az esetben töltheti be sikeresen, ha megfelelő technikai eszközökkel is rendelkezik. Ehhez Kolozsvár az állandó politikai sajtó létrehozása által jutott hozzá. 1829-ben alapította Kisszánthói Pethe Ferenc a *Hazai Híradót*, amely már abban az évben *Erdélyi Híradóra* változtatta a címét, s miután a haladó gondolkodású, fáradhatatlan kultúrszervező Méhes Sámuel vette át a szerkesztést, a reformeszmék erdélyi terjesztőjévé vált. Hogy ezt minél célszerűbben szolgálhassa, Méhes melléklapokat is kiadott, éspedig a *Vasárnapi Újságot*, Brassai Sámuel szerkesztésében, valamint a *Nemzeti Társalkodót*, amelyet Méhes Nagyajtai Kovács Istvánnal együtt szerkesztett.

Az utóbbinak már a neve is elárulja, hogy mi történt abban a korszakban a társadalomban; a nemzeti jelző nem véletlenül került a lap címébe: a polgári nemzetté szerveződés időszaka volt ez. Nos, éppen ebben a folyamatban jutott központi szerephez Kolozsvár, és e szerepkört a lapok segítségével – s természetesen más eszközökkel is – gyakorolta. Másrészt általuk nagymértékben megnövekedett a város szellemi vonzaskörzete.

A REFORMKORI KOLOSZVÁR

Kolozsvár vonzását és hírnevét növelte a nemzeti színjátszás megvalósításáért indított mozgalom, amely kihatott egész Erdély magyarságára, sőt nem csak az Erdélyben élőkre; először az országos gyűjtés által, azután a színház működése révén. A színház megszervezésében élen járt báró Wesselényi Miklós zsidói földbirtokos, aki éppoly tudatosan igyekezett a magyar arisztokráciát s általa a magyar vezetőréteget a polgárosult nemzeti eszme támogatására bírni, mint Széchenyi István. A kolozsvári színjátszó társaság a reformkorban nemcsak a helyi művelődés ügyét szolgálta, hanem kiszállásaival beépült az erdélyi, az egész magyar művelődési életbe. Kiszállásainak Marosvásárhely, Debrecen, Pest és más

fővárosává, s ezzel tetemesen nötte szerepe.

A kedvező fordulat mintegy következménye volt a magyar nemzeti mozgalom kezdeti sikereinek: 1790-ben a Főkormányzók, Erdély kormánya visszaköltözött a rivális Nagyszebenből Kolozsvárra, s ezután – egy kivételével – itt tartották 1848-ig az erdélyi országgyűléseket. Kolozsvár történetírója, Jakab Elek a következőket írta az említett jelentős politikai eseményeknek a városfejlődésre gyakorolt hatásáról: az új funkció „anyagi téren maga után

A Magyar utcai kaputorony
(Veress Ferenc felvétele, 1859)

városok voltak a színhelyei. Mint ismeretes, az állandó színház épületét 1821-ben adták át rendeltetésének a Farkas utcában. Ettől kezdve a vidéki érdeklődők is egyre gyakrabban utaztak színházi estekre Kolozsvárra, s a Magyarországról jövőeknek – amint azt gazdag úti irodalom bizonyítja – gyakran volt itt maradandó színházi élményben részesük. Lehetetlen tehát nem látnunk, hogy a kolozsvári színház a különböző tájakon, vidékeken és a két testvérországban élő magyarság között összekötő kapocs is volt.

A reformkorban épült ki – a színház mellett – a városi élet intézményrendszere, amelynek rendeltetése, hogy kellemesebbé, vonzóbbá tegye a városi életmódot, s társadalmi nyilvánosságot adjon a különböző, ilyen irányzatú tevékenységeknek. Itt arra szeretnék utalni, hogy Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére s báró Wesselényi Miklós támogatásával nyugati és pesti modell szerint kaszinó létesült, amelynek megvallott célja a „*míveltebb társalkodás, nemzetiség előmozdítása, a közértelem és közérzés terjesztése volt*”. Az említett intézmények közé tartozott a Viadal Iskola és a modern szövetkeze-

ti elven létesült Gondoskodó Társaság, amelyek ugyancsak a polgári társadalomszerveződés előmozdítói, eszközei voltak. Akárcsak a Nemes Asszonyi Egyesület és az Olvasó Asszonyi Társaság – ez utóbbiak különösen megragadták a Kolozsvárra látogató Táncsics Mihály figyelmét. A polgári társadalomszervezet és nemzet rendkívül tudatos szerveződésének kora volt a reformkor, és ebben Kolozsvár kiemelkedő jelentőségre tett szert.

Hogy ez a középpont, tehát Kolozsvár hozzáférhető, elérhető legyen, meg kellett szervezni a közlekedést a külvilággal és a vidékkel. Nem egyszerűen valamiféle jövedelmező vállalkozásról volt itt szó, hanem sokkal többről: a polgári élet szervezéséről. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy az Amerikát járt Bölöni Farkas Sándor ajánlotta az egyébként vállalkozónak is kiváló, Kolozsváron megtelepedett olasz vívómesternek, Biasini Gaetanának: állítson szállót, kávéházat, s indítson bérkocsiszolgálatot. Ezek meg is valósultak, s Kolozsvár központi jellegét nagyon megemelték. A szállóval kapcsolatban jegyezte le Tanárky Geodeon 1841-ben erdélyi útinaplójában, hogy az „*magyar uraktól, lókereskedőtől, oláh hercegtől, bajor érdemjeles küldöttségtől stb. annyira el volt foglalva*”, hogy ő már kiszorult onnan.

Kolozsvár mint iskolaváros már régen megalapozta hírnevét. A reformkorban változatlanul nagy vonzása volt a római katolikus, piarista líceumnak, a református, valamint az unitárius kollégiumnak. Mindhárom iskola egész Erdélyből vonzotta a tanulni vágyókat. Az unitáriusok számára a papi utánpótlás is innen került ki, míg a jogi pályára készülők a református „főtanodá”-ban nyertek képzést és diplomát.

A reformkori Kolozsvár gazdasági szerepköre is növekvőben volt az ekkor alakult intézmények révén. A fontosabbak közül megemlíthjük az Erdélyi Gazdasági Egyesületet (1844), a Jégkármentesítő Társulatot (1845), amely a modern biztosítóintézet funkcióját látta el, akár a rövidesen létrejövő Tűzkármentesítő Társulat (1846). Ezeket megelőzte a Cukorgyári Társulat (1839) megalapítása. Megélnékült a kereskedelmi élet is. Ennek a preindusztriális szakasznak egyik jellegzetes alakja a kereskedő. Mégpedig az a típus, amely a feudális rend mindenfajta monopóliuma ellen a szabad kereskedelem elvével és persze meglehetősen jelentékeny pénztökével küzd. Örmény és zsidó, valamint görög-román családok települnek be, és kereskedésük prosperál, mert a nyugati divatok is terjednek. S hogy a közgondolkodás is változóban, az jól látszik abból, hogy az addig lenézett ke-

reskedők tekintélye növekszik: a különféle, főleg nemesi, sőt arisztokrata tagokból álló gazdasági társulatok igyekeznek támogatásukat megnyerni. Hiába tiltakozik például a negyventagú tímárcéh, Szábel Menyhért kolozsvári kereskedőnek engedélyt ad a kolozsvári tanács a bőrfabrika felállítására, ha olyan árukat gyárt, amelyeket a tímárok nem készítenek.

Kolozsvár s persze más nagyváros is vonzotta a szakembereket, a szabad foglalkozásúakat. Ennek során került Marosvásárhelyről Kolozsvárra a neves „gépgyártó”, Rajka Péter, Bolyai Farkas tanítványa; a selyemfabrikához több száz kilométer távolságról hozattak Csáki Rozáliának hozzáértő munkásokat; a papírmanufaktúra vezetésére pedig olyan mestert akartak szerződtetni, aki „jó cunditje mellett mind a jó papíros készítése mesterségét, mind pedig a malombéli instrumentumok jó karba való tartását” érti, s hogy valóban szakembert kapjanak, tizenkét hold föld teljes jövedelmét, évi 720 rénesforintot, tüzelőfát s „szabad gyertyát” ígérték.

A 19. század második fele demográfiai tekintetben a gyors növekedés korszaka volt. Ez a növekedés főként a vidéki népesség fokozódó betelepülésének a következménye, mivel a helyi

lakosság szaporodási görbéje igen alacsonynak mutatkozott. A bevándorlást kétségkívül előmozdította az 1848-as forradalom, amely a jobbágyrendszer megszüntetése, illetőleg a polgári jogegyenlőség elvének kinyilvánítása által a társadalmi és területi mobilitás elől eltávolította az addig törvény szabta korlátokat. A falu felszabadulásával s a régi városjogi alkotmányok elavulásával a városnak a vidékével való kapcsolatrendszerében is új korszak kezdődött, amely a szabad költözködés elvére épült.

Természetesen a 19. század második felében a városfejlődés üteme korántsem volt egyenletes. A forradalom és szabadságharc korát felváltó abszolutizmus idején Kolozsvár helyzetét a stagnálás jellemezte. Ez részben annak következménye, hogy súlyos megtorló intézkedéseket kellett elviselnie, és külön hadisarcot fizetnie 1848–49-es szerepe miatt. Másrészt ipara megrendelés nélkül tengődött, helyi kereskedelme visszaesett, mert az osztrák és cseh áruk versenyét eleddig akadályozó védvámok s helyi korlátozások megszűntek. Élénkülés az 1860-as évektől vált észlelhetővé, majd az 1867-es kiegyezést követő változások növekedést, az 1880-as évek pedig fellendülést hoztak.

A DUALIZMUS KORA

Kolozsvár az abszolutizmus korából átöröklött elesettsége ellenére Erdélynek, különösen pedig Erdély magyarságának irányadó központi városa volt, és ezt a szerepét a kiegyezés után sem akarta feladni. Ezért a város jelene és jövője mind erőteljesebben foglalkoztatta a legkiválóbb értelmiségieket. Különösen a közgazdasághoz is jól értő Kőváry László és a gazdasági íróként tekintélynek számító Galgóczi Károly elemzései érdemelnek történeti szempontból is figyelmet, mert Kolozsvárt nem önmagában, hanem vidéki körzetében, sőt a megváltozott, kiszélesedett monarchiai versenymezőben szemlélik.

Kőváry úgy látta, hogy a város a Magyarország és Erdély között megvalósított unióval elvesztette ugyan fővárosi szerepkörét, de jövője alakításában meghatározó szerepe lesz a vasúti közlekedésnek, amely véget vet Erdély s Kolozsvár elszigeteltségének, és – „az eddig vitt politikai vezérlobogó helyett

Az unitárius templom és kollégium az egykori Bel-Magyar utcában (Veress Ferenc felvétele, 1859)

az ipar, kereskedelem zászlaját adván kezébe” – bekapcsolja a Monarchia összpiacába.

Galgóczi Károly 1872-ben vizsgálta Kolozsvár közgazdasági helyzetét. Kiindulópontként elfogadta Kőváry két évvel korábbi alaptételét az unióval és a vasúttal kapcsolatban, de a város jövőjét aggodalmasabban szemlélte. Szerinte ugyanis a verseny oda vezethet, hogy a rohamos növekedésnek indult főváros – akárcsak Párizs és London saját országukban – „elnyeli” a kisebb városokat. Azért is fennáll ez a veszély, mert a vasút a kézmű- és kisipar számára a piacok elvesztésével járhat, s ha Kolozsváron a „fő termelőosztály” elszegényedik és elpusztul, annak kellemetlen következményei lesznek. Ezért a gyáripár felkarolásánál nem kisebb fontosságú meglévő kézműiparunk fejlesztése. Ez alapot adna a város társadalmi struktúrájának korszerű átalakulásának, „a többi osztályok emelkedésének”, az értelmes, vagyonos középosztály megerősödne, amely az alkotmányos szabad állam legbiztosabb ereje. A hagyományos ipar úgy lenne szerinte megmenthető és fejleszthető, ha Kolozsvár először saját körzetének igyekszik minden tekintetben központja lenni, s innen terjeszkedik majd tovább. Galgóczi szerint az iparnál kedvezőbb kilátásai vannak Kolozsvár kereskedelmének és pénzügyi hálózatának.

A fenti aggodalmaskodások nem voltak teljesen alaptalanok, mert a kiegyezés utáni első években a város helyzete valóban nem adott alapot optimizmusra a jövőt illetően, s a következő években sem változott kedvezően a helyzet. Kolozsvár tevékeny és a város gondjainak megoldására összpontosító polgármestere, Simon Elek 1876. évi jelentésében találóan nevezte a kiegyezés utáni éveket „hét sovány esztendő”-nek.

A város kedvezőtlen gazdasági-társadalmi helyzetének kialakulásához és tartós fennmaradásához hozzájárultak az időközben bekövetkezett csapások. Ilyen volt az 1873-as kolerajárvány, amely sok áldozatot követelt, s akadályozta a városi élet természetes folyását. Az 1876-os tűzvészben 88 családi ház vált hamuvá, s 167 család maradt hajléktalanul, ami a szegény réteg arányát tovább növelte. A természeti csapások sorában az 1879-es árvíz következett, amely 264 család lakásának lerombolásával katasztrófának számított a város történetében.

A legsúlyosabb társadalmi feszültséget s anyagi problémát azonban az

okozta, hogy a város kézműipara, kisipara rohamosan hanyatlott, mintegy bizonyítva, hogy Galgóczi és társai aggodalma nem volt alaptalan. A vasúti közlekedés 1872-ben megépült Brassó irányában is. A vasút a modernizációs folyamat alapfeltétele volt, de hozta a nagyipar versenyt is. „A könnyűvé vált közlekedés iparosaink számára nem új piacokat nyitott, hanem rég bírt piacai számára idegen versenyt, amellyel a küzdés jobb gazdasági viszonyok közt is nehéz volna” – állapította meg a helyzetet talán legjobban ismerő Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara. Márpedig a város gazdaságát a kiegyezés éveiben a céhes korszakból örökölt kisipar határozta meg, amelynek pusztulása Kolozsvár jövőjét kérdőjelezte meg.

Mivel a régi ipari formák hanyatlását nem lehetett megakadályozni, más módon kellett Kolozsvár helyzetén segíteni. Erre úgy került sor, hogy a magyar kormány az elvesztett fővárosi szerep köré helyett új központi funkciókhoz juttatta a várost.

Ismeretes, hogy a városnövekedés sok tényező eredménye: a népességnövekedés, az építkezések üteme, az infrastruktúra modernizációja, a társadalom szerveződése, a kultúra fejlődése. Vegyük sorra Kolozsvár példáján a leglényegesebbeket.

Ami a népességnövekedést illeti: 1857-ben 20 616, 1880-ban 30 363, 1910-ben 60 808 lakost írtak össze. Míg a 19. század előtti korokban nem kevesebb mint 300 évre volt szükség ahhoz, hogy lakosságának lélekszáma megkétszereződjék, most alig több mint ötven év alatt megháromszorozódott a népessége. A népességnövekedés területi forrása főként a vidék volt.

A statisztika szerint 1871-ben a kolozsvári lakosok 78,33%-a helybeli, s csak 18,09%-a jött az ország más részeiből. 1880-ban és utána más képet tárt fel a lakosság összeírása: 1880-ban a helybeli születésűek és a máshonnan beköltözők aránya nagyjából egyforma, aztán 1900-ra a helybelieké 46,55%-ra csökken; tehát már többségben vannak a frissen bejötték és megtelepedettek.

POLGÁRI LAKÁSKULTÚRA

Kolozsváron a 18. század végétől számos főúri családi ház épült, amelyek – mind a barokk, mind az empire stílusúak – azóta is a város legértékesebb építészeti örökségéhez tartoznak. A 19. század második felében azonban meg-

váltak a lakáskultúrával kapcsolatos nézetek. A földesúri hagyomány háttérbe szorul, s a polgári lakás válik uralkodó formává, amelyben elkülönül a szolgálati, a reprezentációs és a magánosztály. A polgári családi ház funkcionális, a családi élet intim szférái mellett a társadalmi érintkezés, a társasági élet követelményeinek is megfelel. Innen számíthatjuk a modern építkezés kezdetét. Külsője historizáló, az eklektika jegyeit viseli, az 1870–80-as években inkább a neoreneszánsz formavilága jellemzi a kolozsvári nagypolgári lakásokat.

Az 1880-as évektől s különösen a századforduló éveitől Kolozsváron (is) megindul a polgári családi ház (cottage) mozgalom. A polgári értelmiség, főként egyetemi tanárok, ügyvédek és mérnökök, orvosok igazodnak a nyugati civilizációban már polgárjogot nyert családi lakáskultúrához. Ennek jellemzője a belső tér funkcionális szerkezete. Nagy Lajos egyetemi tanár 1886-ban készült lakása például a következő belső terekből állt: előtér és folyosó, kamra, konyha, cselédszoba; az épület központi terében az ebédlőt helyezték el („étterem”); ebből a verandára nyílt kijárat, a bal oldali szárnyon a hálószoba és az öltöző, a jobb oldalon a szalon, a dolgozószoba és az „úrfi”-szoba állt.

A századforduló nagypolgári családi házai méreteikben, racionálisabb belső tagolódásukban s mindenekelőtt a fürdőszoba és a csatornázás meglétében különböztek a korábbiaktól; tehát a kényelem és a higiénia követelményei jobban érvényesültek.

Tipikusnak tartjuk az Endstrasser Benedek mérnök-építész és vállalkozó által Haller Rezső ügyvéd számára készített tervet, amely szerint a ház emeleti részének központja a közösségi funkciót ellátó ebédlő és erkély; ezeket öt különböző rendeltetésű szoba veszi körül: a legnagyobb a háló, mellé került a fürdőszoba; az egészszől kissé elkülönülten helyezte el a konyhát és kamrát, emellé a cselédszobát.

Mivel a legtöbb tervet a budapesti Műegyetemen végzett mérnökök készítették el, Kolozsvár polgári családi házai sokban hasonlítanak a budapestiekhez. Szerencsére a város terepviszonyai sajátos megoldásokat is követeltek a tervezőktől és építőktől.

A nagypolgári családi házak az 1890-es évekig majdnem kivétel nélkül a belvárosban, zömmel annak is a központibb részén épültek. Ettől kezdve azonban a kertvárosjellegű külső területek felé is terjeszkedett a polgári értelmi-

Az egykori Kül-Magyar utcai kétágú református templom (Veress Ferenc felvétele, 1859) ➔

A Mikó-villa (Veress Ferenc felvétele, 1859) ➔

A Farkas utcai régi színház épülete (Veress Ferenc felvétele, 1859) ➔

ségi réteg. Az itt épülő családi házak nagyrészt villák vagy villaszerűek voltak. A villában – szemben a polgári lakásokkal – a reprezentáció nagyobb teret foglalt el, de előnye volt, hogy több szinten épült, s a különböző életszférákat jobban el lehetett különíteni egymástól. A polgári családi házakon inkább a neoreneszánsz motívumokat találjuk meg, a villák építői viszont a gótikát kedvelték. Kolozsvárra jellemző volt, hogy a villaszerű építkezés a korábbi szőlő- és gyümölcsstermő külvárosokban terjedt el. Nagy Péter (Kolozsvári Grandpierre Emil) emlékei alapján írta le ennek a kertvárosi negyednek a keletkezéstörténetét: „Előbb nagy kertek közepére helyezett családi házak épültek [ti. a Majális utcában], egyetemi tanárok, orvosok házai. Utóbb már fényűzés volt a nagy kertek tartása. Felaprózták őket telkeké, így épült rendes utcává.” Különösen jó levegője, kiegyensúlyozott mikroklímája, a sok zöldövezet tette kedvelté ezt a városnegyedet az értelmiség számára. A városnak ezt a részét nevezték „félleg tréfásan, félleg komolyan úri fertálynak”. Ebben a városrészben gyermekeskedett Szabó Dezső, aki visszaemlékező kötetében szép sorokat írt erről. Természetesen – különösen a mellékutcákban – kis családi házak, egyszerűbb bérházak is szép számmal akadtak, amelyekben főként kisiparosok laktak.

Hasonló módon alakult ki a Rákóczi út is, amely 1893-ban jelent meg a város térképén. A *Magyar Polgár* című lap 1900. április 7-i száma visszatekintett az utca keletkezésére: „A Fellegvártól kezdve a Kányafőig terjedő több kilométernyi vonalon a hegyoldal tulajdonosai mindinkább felhagynak a meddő szőlőműveléssel és kerti gazdasággal. Nyaralóhellyé változik át az egész hegyoldal, melynek mind nagyobb részét többé-kevésbé takaros, helyenként éppen díszes villák, virágos kertek foglalják el.” Majdnem egy időben két házsor épült, a felső sor nagyrészt villákból állt. De hátra volt még az infrastruktúra, különösen a jó utak, járdák megépítése, és emiatt a téglahordó szekerek nagy port vertek – a villatulajdonosok és nyaralók nem kis bosszúságára, akik nem mulasztottak el tiltakozni a kertvárosban alapított s működő téglagyár miatt. A Mikó utca szintén az „úri negyedhez” tartozott. A kertvárosjellegetű lakótelepek, utcák alkották a sokak által leírt „kellemes Kolozsvárt”.

A bérlakások építése is a 18. század utolsó harmadában, a Főkormányszék Kolozsvárra költözésével indult meg,

de nagy arányokat a kiegyezés koráig nem öltött. 1870-ben mindössze 96 bérháztulajdonost találtak az összeírók, 1900-ban viszont 500 körül lehetett a számuk.

A vizsgált időszakban legalább három típusú bérház keletkezett. A hetvenes-nyolcvanas években a földszintes, egymás mellett sorakozó, szobakonyhából álló típus terjedt el, aztán ennek emeletes formája, amely szerkezetiileg mindössze abban különbözött a földszintes változattól, hogy az emeleti lakók körbefutó függőfolyosón (gang) közlekedtek. A legtöbb bérház úgynevezett féloldalas, udvar nélküli építmény volt, amely a Kolozsvárra jellemző telekrendszer következményének fogható fel. Ugyanis a belvárosban, ahol a nagyobb bérházak épültek, a telkeket valamikor szalagszerűen alakították ki, amelyek egyik utcától a másikig terjedtek. Az ilyen telken csak keskeny, féloldalas ház épülhetett. Mivel a városépítészet ajánlotta s a logikus cselekvés is azt kívánta, az ilyen szalagtelkek egyesítése révén lehetővé vált a téglalap alakú, zárt udvaros, két oldalsoros, összefüggő lakásokból álló nagyobb

bérházak tervezése és kivitelezése. Ez egy másik típusú bérház, legalábbis formailag. Mivel udvara is volt, a lakók számára jobb körülményeket biztosított. Ezt a típust nevezte a közvélemény „bérkaszárnya”-nak.

A harmadik típusba sorolhatjuk a modern, a lakók kényelmét s némileg az intim szférák elkülönítését is tekintetbe vevő „bérpaloták”-at, valamint a két család számára készült földszintes, udvaros kis bérházakat. Ezt a típust Kolozsvárt mindenekelőtt a római katolikus egyház bérházai és a státusházak képviselték. A kétemeletes, szabályos alaprajzú, nagyméretű, több szobával, ebédlővel, cselédszobával, fürdőszobával rendelkező lakásokat magában foglaló bérpaloták a Fő térből nyitott Szentegyház, valamint Fürdő utcában épültek; az utóbbiban készültek el a családiasabb kis bérházak is. Természetesen nemcsak egyházi tulajdonú bérpaloták keletkeztek, hiszen több polgári személy is építtetett ilyen bérpalotát. Ezeket a nagyobb, kényelmesebb bérlakásokat csak olyan személyek vagy családok vehették igénybe, akik legalábbis a jobban kereső középosztályhoz tartoztak, illetőleg az egyházak tisztségviselői voltak.

A modernség követelményeit alighanem az intézményi, legtöbbször igazgatósági épületekben elhelyezett tiszt-

viselői lakások közelítették meg a legjobban. A dohánygyár igazgatói lakása például négy különböző rendeltetésű szobát, nagy előszobát, konyhát, cselédszobát, fürdőszobát és kamrát foglalt magában.

VÁROSRENDEZÉS, VÁROSSZÉPÍTÉS

A kiegyezés éveiben Kolozsvár számos központi szerepet betöltő intézmény székhelye lett, de ezek elhelyezése nagy gondot okozott. A hetvenes években inkább csak szükségmegoldásokhoz folyamodtak, s ritkán került sor a megfelelő épület vagy épületek gyors kivitelezésére. Az 1880-as években felgyorsult az építkezés, s a század két utolsó évtizedében számos olyan középülettel (egyetem, klinikák) gazdagodott a város, amelyeket száz év múltán is a dualizmus korának kiemelkedő teljesítményeként kell számon tartanunk.

A Szent Mihály-templom körül az idők folyamán keletkezett bazárszerű épülethalmaz eltávolításának terve már a 18. század végén felmerült, de csak a 19. század végére fejeződött be az összes építmény lebontása. Ezzel Kolozsvár főtere sokat nyert, nagyvárosiassá vált. Előmozdította ezt az is,

A főtéri Bánffy-palota
(Veress Ferenc felvétele, 1859)

A városháza (status) épülete
(Veress Ferenc felvétele, 1859)

hogy a 19. század második felében a korábbi egyemeletes keleti és nyugati házsorot ráépítéssel nagyrészt kétemeletes-sé növelték, ami – ugyancsak Kós Károly megállapítása szerint – nem zavarta meg a „*belvárosi központi piactér páratlanul harmonikus egységét*”.

Mind az urbanizációs folyamatot, mind a Fő tér délkeleti szögletének az elrendezését meghatározta két nagy saroképület, egy bankpalota és egy szálloda felhúzása. Különösen a Nemzeti Szálló (a későbbi New York Szálló) kapott jelentős szerepet a városrendezésben. A szálló terve Kolozsvár egyik főmérnökének, Pákey Lajosnak a munkája. Miután 1891-ben a szálló elkészült, az említett főmérnök a tulajdonos, báró Horváth Ödönné megbízottjaként beadványt intézett a városhoz „*az épület körüli utca járdák irányainak és magasság szintjének szabályozása*” végett, hogy a szálloda és kávéház eredeti feladatának megfelelőhessen, de szükségessé tették ezt „*az utcák és a közlekedés érdekei is*”. Ugyanis 1,30 méteres esése volt a homlokzati járdának, ezért rendezés nélkül különböző szintű feljárati lépcsők építésére lett volna szükség. Pákey tervét végül elfogadták, és a rendezést a szállóhoz igazították.

Mivel a Fő téren és közvetlen környékén nyílt a legtöbb kereskedés, és itt helyezték el a legfőbb közigazgatási épületeket is, elmondható, hogy ez a városrész megújult, modernizálódott,

és ennek megfelelően a városi élet irányítása ide összpontosult.

A városi modernizációban egyre nagyobb feladatokat kapott és hajtott végre a mérnöki hivatal, amely ellenőrizte az építkezéseket és a tervrajzokat, s tervezeteket terjesztett a tanács elé a modernizációról. Két mérnök: Debreczeni Balázs és Pákey Lajos tevékenysége kiemelkedő volt a város-tervezésben és az építészetben is. Mindketten számos e korszakban épült polgári családi házat és villát is terveztek.

Debreczeni legjelentősebb munkája a Belvárost és Hídelvét összekötő Szamos-híd környékének rendezési terve, amely lehetővé tette a négy saroképület, bérpalota, valamint a vasútállomásra vivő sugárút megépítését. A hidat 1889-ben adták át a forgalomnak.

Pákey Budapesten és Münchenben végezte műegyetemi tanulmányait, azután a bécsi Képzőművészeti Akadémián, majd Hausen bécsi műegyetemi tanár és építészeti tanácsa mellett gyakornokoskodott; ott volt a bécsi parlament tervezésénél. Kolozsvár, a szülőváros 1880-ban hívta meg, ahol megszervezte a közép- és alsófokú műszaki oktatást, amelynek az általa vezetett Ipartörténeti Múzeum volt a központja. Ennek a folyamatot tevékenységnek köszönhetően Kolozsváron a kőművesmesterek és ácsmesterek is kiváló alaprajzokat tudtak készíteni az egyszerű

polgárházak építéséhez. Pákey tervezte Kolozsvár legnagyobb szállodáját, az Unitárius Kollégium épületkomplexumát és más épületeket.

A századforduló táján több építész-mérnök is tevékenykedett Kolozsvárt, akik közül egyesek – mint Maetz Frigyes, valamint Reményik Károly – építőipari vállalatot is vezettek. A megnövekedett feladatok serkentő hatással voltak az építőiparra. 1900-ban 29 építészvállalkozót és 42 kőművesmestert írtak össze, szemben az 1870-ben talált hét céggel és 16 kőművesmesterrel. Ha a napszámos munkaerőt is tekintetbe vesszük, az építőipar a legnépesebb, mintegy 2500-3000 személyt foglalkoztató iparág volt a századfordulón.

A középítkezéseknél, sőt a magánházaknál is egyre jobban terjedt a fémvazas szerkezet és a vasgerendák, valamint a beton használata. A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara már az 1881–1882. évi jelentésében elégedetten állapítja meg, hogy „*az építkezéseknél a vasgerendák alkalmazása mindinkább kezd tért hódítani*”. Mi több, a század végén találkozunk a vasbeton alkalmazásával is. A Márkus György és Spiegel György által tervezett nyári színház boltozata vasbeton gerendá-

Déli korzó a Mátyás király téren, 1910 körül

kon áll. Az építést Réling József kolozsvári építőmester végezte.

AZ INFRASTRUKTÚRA

Kolozsvár 1879-től 1908-ig 21 072 080 koronát ruházott be infrastrukturális célokra, és ezzel a szabad királyi városok sorában az ötödik helyet foglalta el. A város a legnagyobb tételt, több mint 5 000 000 koronát a villamosításra fordította. Ezt követően a középítkezések, az utak és a vízvezeték részesült a beruházásokból nagyobb összeggel. Mivel a villamosságra költött summa időrendben a későbbi beruházások csoportjába tartozott, erről később szólunk, miután az utcahálózat modernizálását, majd a vele párhuzamosan folyó vízvezeték- és csatorna-rendszer építéstörténetét felvázoltuk.

Az úthálózat modernizációján a külső burkolásokat, új utcák nyitását s a sugárutak továbbépítését értjük. A kövezés burkolása természetesen régibb keletű, de a 18. század végi és a reformkori munkálatok csak a Fő térre és környékére terjedtek ki, s az akkori borítások korszakunkra el is avultak. Ezért már az 1870-es, de különösen az 1880-as évektől az úthálózat nagyszabású modernizációjára került sor Kolozsvár

rott. Mivel a beruházási statisztikában városrendezés cím alatt szereplő összeg nagyobb részét szintén az úthálózatra fordították (új utcák nyitása stb.), a villamosítás után az építkezési kiadásokat is megelőzve a közlekedési feltételek javítására szánták a legnagyobb összeget a városi költségvetésből, mintegy 4 500 000 koronát.

Az utak korszerűsítésének fő célja a belvárosi és gyorsan fejlődő külvárosi negyedek közötti közlekedési feltételek javítása volt. Hogy a régi városszerkezet ne legyen akadálya ennek az elképzelésnek, folytatták a régi városfalak és bástyák lebontását, s bár a városi bizottság egyes tagjai, sőt a Magyar Történelmi Társulat is tiltakozott a rombolás ellen, csupán a Bethlen-bástyát és néhány tízméternyi városfalat sikerült az utókor számára megmenteni. Nagy mulasztása volt a korszak városépítő politikájának, hogy ha már lebontotta a városfalakat, nem használta ki az így keletkezett térlehetőséget körút (Ring) kiépítésére.

Körutat tehát nem kapott Kolozsvár, viszont következetesen folytatták a sugárutak meghosszabbítását, mégpedig úgy, hogy a belvárosi utakat összeköttették a külvárosokban most létrehozott sugárutakkal. A Bel-Magyar (Kossuth) utca és a Kül-Magyar (Magyar) utca, a Bel-Közép (Deák Ferenc) a Kül-Közép (Honvéd) utcán vezetett sugárút által került összeköttetésbe a szamosfalvi úttal, a Bel-Monostori (Unió utca)

sugárutat a Kül-Monostoron (Monostor) át hosszabbították meg Nagyvárd irányába. A városfejlődés és a közlekedés modernizációjában kivételes jelentősége volt a belvárost és a vasútállomást összekötő igen forgalmas sugárútnak, amelynek központi eleme a Szamoson épült vashíd volt. Ez, a négy sarkán felhúzott négy bérpalotával, meghatározója lett a városképnek is.

Az úthálózat korszerűsítése során számos utat nyitottak az addigi úgynevezett zsákutcákból, s több sikátort alakítottak át utcává, hogy a sugárutakat összekössék. Régi utcákat szélesítették, hogy a járműforgalom számára alkalmassá tegyék. Ezek taglalása azonban szétfeszítené e dolgozat kereteit. Foglalkoznunk kell viszont az utcák és járdák burkolatának modernizálásával.

Amikor a vízvezeték és a csatornázás tervét elfogadták, szükségszerűen vetődött fel az utcák és a járdák korszerűsítésének kérdése is. Ezért a városi tanács 1887-ben utasította a mérnöki hivatalt, hogy dolgozza ki a városi úthálózat kikövezésének „rendszerét”. Ezután évente sor került bizonyos számú utca burkolatának elkészítésére. A legnagyobb beruházást igénylő gránit kockaköves burkolatot a belvárosi részek kapták, a külvárosi, kevésbé forgalmas utakra viszont egyelőre csak folyami kavics jutott. 1897-ben például a mérnöki hivatal 17 „alárendelt forgalmú” utcát tervezett fel kavicsozásra. Ezek mind az épülő munkásnegyedekben voltak.

A Nemzeti Színház, 1920 körül

A modernizáció kiemelkedő eseménye volt az utcák és járdák cementes aszfaltburkolása. Ez drága volt és új technológia alkalmazását tette szükségessé, emiatt csak fokozatosan került sor az építkezésekre. A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara 1886–1889. évi jelentésében még arról panaszkodott, hogy a cement és aszfalt alkalmazása nehezen terjed. Mivel rendszerint minden szükséglet megtalálja a maga megoldását és annak személyi feltételeit, Kolozsváron is rövidesen megoldódott a modernizációs kérdés. Az Iparkamara néhány év múltán, az 1893. évi jelentésében már elégtétellel szólhatott arról, hogy Pollák Samu aszfaltozó- és cementezővállalkozó ezt az iparágat „Kolozsvárt meghonosította, és igen szép sikerrel űzi”. Ezt a technikát először a járdák burkolásánál alkalmazták, 1891-ben például az Európa Kávéház előtt már az aszfaltjárdát betonnal szegélyezték, s mivel ezután ez jelentette a modernizációt, s a kereskedelmi vállalatok presztízsét is növelte, mind többen igényelték az aszfaltozást.

A Fő tér (nagy piac) korszerűsítése során lebontották a Szent Mihály-templom mellett keletkezett ragadványépületeket, aztán a századfordulón elköltöztették innen a nagy piacot is, ahol egy idő óta egyébként csak az országos vásárokat tartották, s így a Fő tér megkaphatta igazi rendeltetését és köztéri jellegét. A Fő tér mentesítése a piaci funkcióktól azáltal vált lehetővé,

hogy a Széchenyi téren új piacteret képeztek ki; a 18. század óta itt lévő barompiacnak most a Közvágóhíd téren jelölték ki a helyét. A fapiac, valamint a baromfipiac is új helyre költözött.

Nagy erőpróbát jelentett Kolozsvárnak a vízvezeték- és csatornahálózat elkészítése. Pedig az első vízmű tervét már a 19. század első felében megcsináltatta Kolozsvár Kagelbauer mérnökkel, aztán a század második felében a bécsi Union Bank nyújtott be javaslatot, de anyagi okok miatt egyik sem valósulhatott meg. Végül szerencsés megoldás született azáltal, hogy a tudományegyetem és a Városi Tanács összefogott a városi vízvezeték- és csatornarendszer kiépítésére.

A kérdés történetéhez hozzátartozik, hogy az egyetemi vízvezetéktervezés már készen volt, amikor 1886. június 16-án a Városi Tanács Haller Károly polgármester elnökletével úgy döntött, kéri fogja az egyetemet, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, alakítsák át a tervet úgy, hogy az az egész városi víz- és csatornamű megépítésére kiterjedjen. A kérést elfogadták és hozzáfogtak a terv kivitelezéséhez is. Az építéssel Oriold József és Endstrasser Benedek cégeit bízta meg Knuth Károly fővállalkozó.

Az 1887-ben elkészült kisebb hálózattól az egyetemet és a város két fő utcáját, valamint a Sétateret látták el folyóvízzel. 1899-ben a továbbépítést a Schlick-gyár részletes terve alapján

folytatták, amely az egész városban lehetővé tette a közművesítést. A várható nagyobb vízfogyasztásra való tekintettel az addiginál bővebb vízhozamú gyűjtőterületet jelöltek ki, ahol a kutyákban összegyűlt a napi fogyasztást fedező vízmennyiség. Erre alkalmasnak találták a Kolozsvár és Szászfenes között mintegy félúton, a Szamos mentén fekvő egyik mélyebb területet. Itt a víz minősége is kitűnő volt, s a mennyisége is elégségesnek látszott egy időre, de már akkor felmerült az a gondolat, hogy a 25 km távolságra lévő Hideg-Szamos völgyében építsenek új vezetékrendszert Kolozsvár számára. (Erre évtizedek múltán került sor.)

Amikor lehetővé vált, Kolozsvár jobb módú, majd szerényebb keresetű lakói is siettek lakásukat beköttetni a városi hálózatba. 1903 májusáig 1400 ház vette igénybe a vízszolgáltatást. Ezekben a konyhák mellett 3609 vécé és 925 fürdőszoba használta a vezetékes vizet és a csatornarendszert. A 20. század első évtizedében tovább bővült Kolozsvárt a vezetékekbe bekapcsolt házak száma, s 1908-ban elérte a 2300-at. A külvárosok egyes utcáiban és a köztereken számos utcai közkutat létesítettek. 1889-ben az általános napi vízfogyasztás 2600 köbméterre emelkedett, 1902-re pedig elérte az 5864 köbmétert.

A csatornázás a vízvezetékkel egyszerre készült el, sőt az alagcsövek lerakásával előtte is járt: 1897-re befejeződött a város nagyobb részén, s a következő években az új telepeket is ellátták szennyvízelvezető csatornákkal. A főcsatornák hossza 1908-ban elérte a 35 km-t.

A vízvezeték-hálózat és a csatornázás minőségi változást eredményezett a városi lakáskultúrában, az életmódban, amely kényelmesebbé, egészségesebbé vált. A fürdőszoba és a vízöblítéses illemhely a polgári lakás részévé vált.

A modern lakásnak egy másik fontos mércéje a világítás minősége. Mikor váltotta fel a gyertyafényt s a petróleumlámpát a légszesz, majd a villanyvilágítás Kolozsvárt?

A petróleumlámpa uralmát Kolozsvárt az 1870-ben berlini és bécsi cég által alapított világítógázgyár törte meg. A gázvilágítást mind a magánházakban, mind a közintézményekben és az

utcákon alkalmazták, bár nem váltotta be teljes mértékben a hozzá fűzött reményeket. Az 1870-es években a vállalat átlag 225 877 köbméter világító-gázt termelt, az 1900-as évek elején több mint 1 000 000 köbmétert. A köztereken és az utcákon mintegy 400 Auer-égőt, a magánlakásokban körülbelül 6000 égőt és 1500 invertlámpát szereltek fel. Amikor a villamos áramot világítási célokra is kezdték használni, amiben – mint ismeretes – kontinensenként Temesvár az élen járt, Kolozsvár is szeretne volna a gázvilágítást villanyvilágításra kicserélni. De akárcsak Budapest esetében, a légszeszvilágítási társasággal kötött szerződést nem lehetett felmondani egyik napról a másikra, már csak azért sem, mert a vállalat az általa kiépített világítási rendszerbe nagy összeget fektetett be.

Mégis, az 1890-es évek elején a közvélemény nyomása olyan nagy volt, hogy a városnak gondoskodnia kellett az új technika alkalmazásáról. Hosszas egyezkedés után, 1897-ben egy belga társaság vette át a légszeszgyárat, s 500 000 korona alaptőkével új társaságot hozott létre a villanyvilágítás beve-

zetésére. Ennek érdekében a Hideg-Szamoson már ebben az évben megkezdődtek a munkálatok vízi erőmű létesítésére. Az áramfejlesztő erőmű építése serényen folyt, ami feljogosította a *Magyar Polgár* című lapot, hogy bizakodó cikket közöljön: „Befejezett tény – írták –, hogy a legrövidebb idő alatt Kolozsvár városán eltűnik az ipari mozgató erők közül a gőz, világításunk is nem a gáz marad, hanem az új század leghivatottabb alkotóereje, a villanykorszak következik el.”

Az erőmű 1906-ra elkészült, és abban, valamint a következő évben 218 kolozsvári utcában felszereltek 1416 villanyégőt. A magánlakásokban 1908-ban 26 458 villanyégőt tartottak nyilván. A város a villanyvilágítás elterjesztésére nem kevesebb mint 5 000 000 koronát fordított, ez volt költségvetésének legnagyobb beruházása.

Senn Ede kolozsvári gépgyáros, a tudományegyetem korábbi technikusa már 1880-ban tervet nyújtott be a városnak, hogy a Híd utcai nagy malom gátjánál villamos áramot termelhesen Kolozsvár szükségletére. A terv azonban nem kapta meg a jóváhagyást, va-

A Rác vendéglő, 1910 körül

lőszínűleg a légszeszgyár ellenállása miatt. Közben kisebb áramfejlesztők keletkeztek, erre vall, hogy Süss Ferdinánd egyetemi gépész több házban villanycsengőt s a nagyobb vállalatoknál telefont szerelt fel, sőt a New York Szállóban s néhány más középületben villanyvilágítást vezettek be már 1900 körül. Valóban, a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara 1893-ban arról számolt be, hogy Geng Ákos műlakatos és mechanikus műhelye elektromos akkumulátorok készítésére is berendezkedett, sőt 40 izzólámpával már egy 2100 kg súlyú akkumulátort elő is állított. A tulajdonos tőkehiány miatt nem tudta továbbfejleszteni kis üzemét.

Összegzésképpen: a századfordulón megvalósították Kolozsvár közművesítését, a lakások többségét friss és ellenőrzött ivóvízzel, csatornahálózattal s előbb gáz-, majd villanyvilágítással látták el. Kolozsvár modernizációja ezzel nagy lépéssel közeledett a nyugati városi civilizáció színvonalához.

Ehhez hozzátartozott az utcák tisztán tartása, különösen a szemét elhordása. A Városi Tanács 1894-ben hozott új szabályrendeletet arról, hogy a belvárosi utcákból naponta el kell hordani a szemetet, erről a ház- és telektulajdonosoknak kellett gondoskodniuk. A vízvezeték lehetővé tette az utcák öntözését, s erről 1897-ben született tanácsi határozat. A város átlag 50 utca-seprőt, 12 öntözőkocsit és öt szemeteskocsit alkalmazott 1900 körül erre a célra.

A városi közlekedésben több mint 200 bérkocsi bonyolította le az utasforgalmat, amit a város a Rendőri Hivatal által igyekezett színvonalas működésre szorítani. Szabályrendelet tiltotta a kocsisok italozását a szolgálati időben, előírta a rendes öltözet kötelező viselését, tiltotta a hajtás közben a dohányzást és általában a trágár szavak használatát. A nagyobb szállodák omnibuszjáratot tartottak fenn a vasúti pályaudvar és az illető fogadó között.

A modernizációs kornak nagy találmánya volt a távíró, majd a távbeszélő, amely a kommunikációban valóságos forradalmat idézett elő. A birodalmi távírvonal kiépítését 1849-ben császári pátenst írta elő, és ebben a hadászati célokra volt döntő súlya. Tény azonban, hogy Bécs, Pest, Nagyvárad, Kolozsvár, Nagyszeben e rendelkezés következtében került közvetlen összeköttetésbe, s 1850 óta gazdasági híreket, tőzsdei árfolyamokat is közvetített az üzleti világ számára.

Telefonhoz Kolozsvár Budapest (1881), Arad, Temesvár és Nagyvárad után, 1893-ban jutott, s ebben az évben már létrejött az interurbán hálózat is (amelybe Kolozsvár valamivel később kapcsolódott be). Bár hálózatról csak 1893 óta beszélhetünk, szörvénnyosan, helyi erőforrások felhasználásával már korábban is alkalmazták ezt a találmányt. A kolozsvári Mérnöki Hivatal egyik 1887-es keltezésű irata szerint a Népbank saját hivatalában telefont szereltetett fel. 1893-ban 76, 1896-ban 161 telefon működött Kolozsvárt. Ettől kezdve gyorsan növekedett az előfizetők száma, s a nyilvános telefonok is működtek már 1894-től a főpostán, a szállókban, vendéglőkben és a kávéházakban.

A KELLEMES VÁROS

Az infrastruktúra fejlesztése kétségkívül javította Kolozsvár lakosságának életminőségét. Ilyen irányban hatott a szabadidő intézményes kereteinek folyamatos építése, a nagy és kis közterek életmód-alakító szerepének növekedése.

A specializált köztterek a 19. századi nagyvárosi fejlődés kísérői. Az utcák és a házak zsúfoltságának fokozódása hiányt termelt; mind nagyobb szükség volt a társadalmi élet köztereire. A főtér már nem tudta azt a sokféle új funkciót betölteni, amelyet a nagyvárosi élet igényelt, ezért a sétateretek, parkok, civil egyesületek klubjai és egyebek jelentős szerepet kaptak az urbanizáció során. Kolozsvár története is ezt példázza: a település alighogy elindult a korszerűsödés útján, a Városi Tanács már 1812-ben felvetette egy sétatér létesítésének tervét. Kövály László, aki egyike volt a legöntudatosabb kolozsvári polgároknak, *A kolozsvári Sétatér keletkezése és fejlődése* című, 1886-ban közölt tanulmányában végigkísérte a kérdés történetét. A kiváló történetíró szerint hol a város, hol a civil társadalmi szerveződések karolták fel a sétatér és parkosítás ügyét. A leg-sikeresebben az 1866-ban létesült, Haller Károly irányításával dolgozó Sétatér Egylet működött.

Mind a városi vezetés, mind a Sétatér Egylet egyetértett abban, hogy a 24 kataszteri hold terjedelmű, sétatérnek szánt terület mindenekelőtt a városi közönség pihenő- és szórakoztatóhelye kell hogy legyen. Ezért szakszerű kezelést biztosítottak a terv megvaló-

sításához. Az 1870-es évektől már fásvirágos sétányok s több mint 320 ülőpad és szék, gyermekjátéktér, kiállítási terek s már specializált kis terek szolgálták a városi közönség pihenését és szórakozását. És a művelődési életet: itt épült fel a nyári színpark is, amelyből több átépítés után a mai Magyar Színház épülete kialakult. Itt kaptak ott-hont a polgárosodással együtt terjedő sportlétesítmények is.

A sétatéri tó már az 1870-es évek végétől a csónakázók, télen a korcsolyázók rendelkezésére állt. Az 1883-ban alapított Kolozsvári Atlétikai Club (KAC) uszodát, tornavivodát tartott fenn, s itt épült fel a lövölde is. S ne feledkezzünk meg a divatszerűen úzótt kerékpározásról se.

A századvég hangulatához hozzátartozott az 1893-ban felállított zenepavilon, ahol katona- és cigányzenekarok léptek fel. A millenniumi készülődés jegyében határozta el a város, hogy a régebbi épületek helyett reprezentatívabbakat emelnek. Így keletkezett a modern kioszk (1897) és a korcsolyapavilon.

A szép és kellemes várost rendkívül tudatosan formálta a Városi Tanács, a Szépítő Egyesület, a közvéleményt kifejező gazdag sajtó. Itt csak utalni tudunk, a fentiek mellett, a Szent György- és a Mátyás-szobor elhelyezésére, a Trencsin téren létesített EMKE-park kialakítására. S miközben a Szépítő Egyesület a városkép korszerűsítésén dolgozott, az 1891-ben alakult Erdélyrészi Kárpát Egyesület már felfedezte a városi turizmus számára Erdélyt. A városi életmód ezzel új elemmel színesedett.

A dualizmus korának három első évtizedében Kolozsvár az erdélyi városi hierarchiában megerősítette vezető helyét, s a magyar kultúrában és tudományban betöltött szerepe és az urbanizációban elért eredményei révén nagyvárosi rangot szerzett. Bár könnyen adaptálta – sokszor Budapest közvetítésével – a nyugati civilizációs eredményeket, eredetiségét nem vesztette el sem az építkezésben, sem társadalmának összetételében, amelyben a polgári rend mellett helyet kapott a hóstáti és monostori földműves épüget, mint a magyar arisztokrácia. Igaz, minden réteg a maga szintjén jutott képviselőhöz a városi életben.

Kolozsvár öröksége a kiegyezés korában új értékekkel gazdagodott. ♦